

PERINNEKASVIT

VANHASSA VARA PAREMPI

Neilikkaruusu

*Oma perinnekasviini
Joutsenon pihassa, vesa
istutettu vuonna 2015.*

Äidillä pensas kasvanut

*70 vuotta kotitaloni pihassa
Naaranlahdessa, äiti saanut
alun naapuritalosta. Ikä
tuntematon.*

*Kestävä ja terve kasvi, kukkii
vielä myöhään syksyllä.*

*Kotitalossa jäljellä myös
pioneja mummoni ajoilta.*

Mitä ovat perinnekasvit

✧ Vanhan ajan kasvit, mummon kasvit, kasviaarteet...

Kasveja, joita on viljelty Suomessa sukupolvien ajan ja joiden kannat ovat sopeutuneet ja valikoituneet kestävänsä pohjolan ilmasto-oloja

Maatiaiskasvi yli 100 vuotta vanha kulttuurikasvi, jonka kehittymiseen ihminen on vaikuttanut. Viljelty ennen kaupallisen jalostamisen alkua, geneettisesti monimuotoinen.

Maatiaiskanta eli paikalliskanta on villin kantamuodon varhainen viljelymuoto, joka on luonnonvalinnan ja ihmisen toiminnan kautta sopeutunut paikallisiin viljely- ja ilmasto-olosuhteisiin. Esim. kaskinauris >> Enon kanta, Vienan kanta, Kainuun kanta

Maatiaislajike eli paikallislajike on muuttunut kantamuodostaan jo melkoisesti eikä kanna niin suurta perinnöllistä vaihtelua kuin maatiaiskanta

✧ Maatiaiskantojen/-lajikkeiden viljely tulisi pitää niiden oman paikallisalueen sisällä, ettei kannan puhtaus kärsisi (esim. Savitaipaleen, Joutsenon, Juvan härkäpavut). .
Maatiaiseläimet ovat uhanalaisia, tärkeitä kulttuurihistoriallisesti ja luonnon monimuotoisuuden kannalta. Geenipotentiaalia luonnonmukaiseen viljelyyn ja ilmastonmuutokseen sopeutumiseen

Historiaa

- Vanhimmat viljelykasvit Suomessa 4000 v sitten tattari, ohra ja kaskinauris, kuitukasveista nokkonen, pellava ja hamppu (siitepölyanalyysit).
- Naantalin luostarissa viljeltiin 1400-luvulla mm rohto- ja mausteyrttejä, hamppua ja pellavaa. Munkkien mukana Pohjolaan tuli mm keltamo
- 1700-luvun loppupuolella Carl von Linnen oppilaat Pietari Kalm ja Pietari Gadd Turun akatemiasta toivat Suomeen puutarhakasvien viljelyn. Valistuksen myötä tieto levisi pappiloihin ja kartanoihin ja näistä vähitellen myös vauraamman ja sitten tavallisen kansan pariin

Mistä vanhoja kasveja saa?

- Kasvit ovat siirtyneet eteenpäin *tuttavalta toiselle ja sukupolvelta toiselle* juurakkoina, jakotaimina, sipuleina, siemeninä. Mukana seuraa tarinaa, tietoa, perinnettä, nostalgiaa
- Vähitellen kasveja saattoi tilata myös erilaisilta *viljelyjärjestöiltä* postitse (kerhotoiminta), lehdissä julkaistiin siemenien, taimien ym. myyntiluetteloita 1840-luvulla
- *Maatiainen ry* välittää kotimaisia siemeniä: koriste- ja luonnonkasveja ja joitakin arvokkaita hyötykasvikantoja (kaskinauris, sipulit, härkäpapu). Siemenet saatu harrastajilta.
- Tarja Lahtisen *taimisto* Omenakylän perennat Lohjalla (mm saksankurjenmiekka ”Gracchus”)
- Koluamalla vanhoja, *hylättyjä puutarhoja* (aartenetsintä!)

Eläviä vanhoja puutarhoja

Kuralan kylämäen museopuutarha Turussa

- paikalla ollut asutusta jo rautakaudella (n. 500 eKr-1100 jKr)
- hyötykasvit (vihannekset, marjat) olleet tärkeämpiä kuin koristekasvit, mutta yhteen taloon tehty pihasuunnitelma jo 1920-luvulla, jäänteenä syreenimaja ja lehmuskuja
- 1920-luvulla Kupittaaan puutarhakoulun käyneellä isännällä oli daalioita, raparperia ja kurkkua
- alueella on omia ja sinne on haalittu myös seudulla 1950-luvulta olleita kasveja, mm harmaamalvikki ja suopayrtti
- *Luonnonvarakeskuksen geenivarmuuskokoelmassa* mm piparjuurta, historiallisia perunoita ja ryvässipulia
- museopuutarhuri vastaa myös Apteekkimuseosta (seinvieressä kasvaa nukulaa!) ja Luostarinmäestä Turussa

KURALAN KYLÄMÄKI

Ukkomansikka (*Fragaria moschata*)

- kotoisin Etelä-Euroopasta, tuotu Suomeen viljelykasviksi kartanoihin ja pappiloihin 1700-luvulla
- viljeltiin runsaasti vielä 1800-luvulla, sitten amerikkalainen tarhamansikka syrjäytti sen
- karvainen varsi, isot lehdet, marja epämuotoinen, mieto, myskin vivahteinen
- kaksikotinen >> marjojen kehittymiseen kasvustossa oltava emi- ja hedeyksilöitä
- villiintynyt vanhoilla asutuspaikoilla laajoiksi, usein marjattomiksi kasvustoiksi
- sopii hyvin maanpeitekasviksi

Harmaamalvikki (Lavatera thuriagiaca)

- levinneisyysalue Keski-Aasiasta länteen Balkanille
- vanha, kestävä koriste- ja rohtokasvi
- korkea, tanakka, harmahtava lehdistö
- kukkii heinä- elokuussa, houkuttelee hyönteisiä

Suopayrtti (Saponaria officinalis)

Monta käyttötapaa:

- a) 1700-luvulta asti viljelty *saippuakäyttöön*, etenkin maavarsi vaahtoa tehokkaasti (saponiini)
- b) *lääkekasvi* (myrkyllinen): yskän, ummetuksen, ihottuman, paiseiden hoito
- c) nykyään *koristekasvi*: kestävä, tuoksuva, houkuttelee perhosia
- leviää tehokkaasti maavarren avulla >> monta roolia: viljelykarkulainen, tulokas, vieraslaji
- käytetty jo antiikin aikaan
- nykyäänkin villan ja silkin pesuun ja shampooona

Nukula (Leonurus cardiaca)

- vanha rohdoskasvi
”sydämenvahvistajayrtti”: 1700 luvulta asti käytetty sydänlääkkeenä. Suurina annoksina myrkyllinen. Auttaa rytmihäiriöihin, ahdistukseen, kuukautiskipuihin
- esiintyy vielä vanhoilla kulttuuripaikoilla jäänteenä
- luonnonvaraisena Aasiassa ja Kaakkois-Euroopassa

Keltamo (Chelidonium majus)

- levinnyt Pohjoismaihin munkkien mukana, esiintyy asutuksen liepeillä viljelyjäänteenä
- erittää keltaista maitiaisnestettä
- käytetty silmien, reuman ja ihottuman hoidossa. Myrkyllinen sisäisesti nautittuna
- magiakäyttö rituaaleissa. Symboloi vapautta, näkyjä voimaa

Vanha Rauma

- Vanhimmat talot ja puutarhat 1600-1700-luvulta
- *Muinaistulokkaita eli arkeofyyttejä*: kulkeutuneet Suomeen ennen 1600-luvun alkua ihmisen toiminnan myötävaikutuksella, esim. merenkulun, kaupankäynnin tai sotaväen mukana
 - Esim. hiirenhäntä, punasolmukki, hullukaali, idänverijuuri, keltamo, kumina, tummatulikukka, valkopeippi, värिमorsinko, viisisädetyräkki
 - Näitä myös Lappeenrannan linnoituksessa!

Vanhan Rauman kasveja

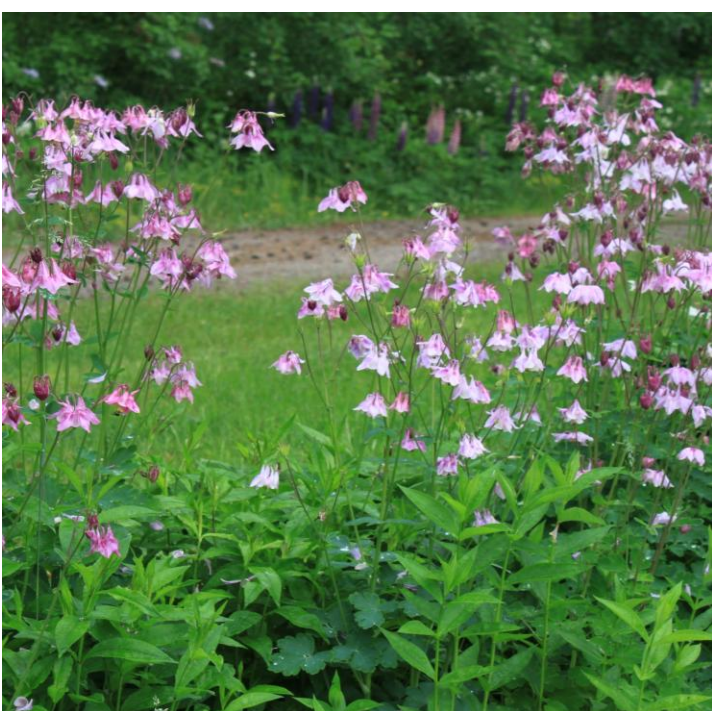
Perinneruusut

- neidonruusu, apteekkarinruusu, kirkonruusu, mökinruusu
- *juhannusruusu* peräisin pimpinellaruusun jalostuksesta, Suomeen 1800-luvulla joko Pietarista tai Skotlannista

Pihasyreeni (*Syringa vulgaris*)

- perinteiset syreenimajat
- alkuperäisenä Balkanilla, Suomeen 1720-luvulla, yleistyi 1800-luvulla juurivesoista lisäämisen ansiosta
- menestyy Lapin eteläosiin saakka, jalostetut lajikkeet arempia

Lehtoakileija (*Aquilegia vulgaris*)

- Suomen vanhimpia koristekasveja, viljeltiin jo katolisella ajalla luostareissa
- leviää tehokkaasti, monimuotoinen
- myrkyllinen

Jalokiurunkannus (*Corydalis nobilis*)

- Erik Laxman lähetti kasvin siemeniä Linnelle Siperiasta v. 1765
- tavataan eniten Suomen lounaisosissa vanhan kulttuurin seuralaislajina
- kukkii keväällä, kuihtuu kokonaan

Idänunikko (*Papaver orientale*)

- Lähi-Idän vuoristoseutujen kasvi, Suomeen 1800-luvulla
- 80-120 cm, karvaiset varren puoliväliin ulottuvat lehdet, pallomaiset nuput, vahva pääjuuri
- kukka kirkkaan oranssi, joskus tumma täplä terälehtien tyvessä
- harvinaistunut tarhaidänunikon tieltä
- Säilyy villiintyneessä puutarhassa

Juhannuspioni (*Paeonia officinalis*)

- eteläeurooppalaisen vuoripionin varhainen viljelymuoto
- Suomessa kasvatettu 1600-luvulta, tullut munkkien mukana, siirtynyt perintönä sukupolvelta toiselle
- 40-60 cm korkea, kukkiin juhannuksen tienoilla, pitkä ja vahva kukkavarsi
- muita perinnepioneja mm kuolanpioni

Fredrika Runebergin puutarha Porvoossa

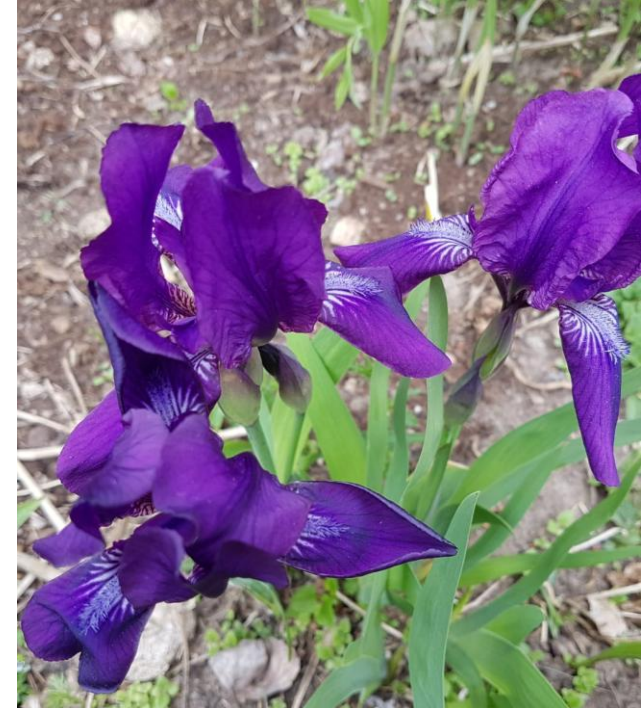
- puutarha perustettu 1850-luvulla englantilaiseen gardenesque-tyyliin
- alkuaikoina painopiste oli *hyötykasveilla*: omena-, päärynä- ja kriikunapuut, karviaiset, viinimarjat, vadelmat, raparperi, piparjuuri, vihannekset ja yrtit
- Fredrika *vaihtoi* kasveja ystäviensä lääkärin- ja kartanonrouvan kanssa ja sai niitä myös ystävältään Sinebrycoffin suvun puutarhurilta Carl Helmiltä ja pojiltaan ulkomailta
- myöhemmin Fredrika hankki myös *koristekasveja*, varsinkin tuoksuvat kielot, resedat, hajuherneet, tuoksuorvokit, illakot, myskimalvat, jasmikkeet ja ruusut olivat itse runoilija Runebergin mieleen
- kaikkiaan puutarhassa on n. 40 kasvilajia tai lajiketta
- puutarha *entisöitiin* v 2004, tallella oli inventointiluettelo ja joitain alkuperäisiä yksilöitäkin (mm mustamarjaorapihlaja)

Raparperi (Rheum rhabarbarum)

- Runebergin puutarhassa tallessa mahdollisesti alkuperäinen yksilö
- tatarkasvi, kotoisin Kiinasta, menestyy pohjoisinta Lappia myöten
- vanha lajike Victoria, joka on kestävä ja tuottaa pitkiä, punertavia lehtiruoteja, viljelty ennen 1940-lukua
- Luke etsii tämän lisäksi muitakin vanhoja makeita ja vähähappoisia raparperikantoja
- lehdet myrkyllisiä, lehtiruoditkin sisältävät vähän oksaali- ja omenahappoa

Tuttuja ja turvallisia

- Harjaneilikka
- Ukonhattu
- Syysleimu
- Kevätesikko
- Saksaniiris
- Lehtosinilatva

Vuohenkello

Ukonkello

Palavarakkaus

Särkynytsydän

